

LITERATURA

SIMONA ŠKRABEC

Un full en blanc

*L'escriptor i advocat turc Burhan Sönmez, president del PEN Internacional, és autor de cinc novel·les que no es poden separar de la seva lluita civil pels drets humans. Ara es tradueix al català *Laberint*, la història d'un cantant de blues que perd la memòria i no recorda per què es volia suïcidar i on es fa present l'ombra de Borges.*

Burhan SÖNMEZ
Laberint
Traducció del turc de Xavier Gaillard Pla.
Barcelona:
Periscopi, 2022.
200 p. 18,50 €

Miljenko Jergovi (Sarajevo, 1966) no és gaire conegut en el món hispànic, tot i que és una de les veus literàries més contundents que reflexionen sobre l'actualitat i el passat recent dels Balcons. Quan Lionel Messi va decidir abandonar el FC Barcelona, Jergovi va publicar en un diari de Zagreb un article enginyós: deia que Messi s'havia equivocat acceptant l'oferta que li garantia encara molts més diners perquè els diners, en una trajectòria com la seva, ja no tenen cap importància. L'article deia també que Joan Laporta era un empresari savi, havent ofert al jugador la possibilitat d'ignorar el preu dels malabarismes amb la pilota. Amb això s'hauria pogut inscriure a la història com algú que se situa per sobre de la implacable dependència de l'èxit mesurat amb xifres fabuloses als comptes bancaris.

Els aficionats haurien convertit el jugador en un heroi del poble —reblava el clau Jergovi— perquè mostrant la seva independència respecte al principi de l'acumulació de capital, ell, Messi, algú que es pot permetre de no pensar mai en com resoldre cap necessitat o desig, podia haver fet una esclatxa al sistema. Es podria haver escapat de l'esclavatge del capital que ens constreny a tots. Hauria pogut demostrar que es pot viure esquivant l'eterna cursa per augmentar els guanys. Messi no ha escollit la possibilitat de ser un Robin Hood postmodern i el temps ja va esborrant les seves gestes com el vaivé de les ones del mar que allisen la sorra de la platja.

EL TEMPS ÉS UN SIMIT

L'anècdota sobre Messi recorda, a més, que la humanitat encara necessita celebrar rituals —per escapar del temps cronològic, dels canvis incessants. Almenys mentre dura el partit, volem ser com «un full en blanc». Aquesta idea d'un possible parèntesi dins del torrent del temps cronològic és l'eix central de la novel·la de Burhan Sönmez *Laberint*, que ha estat traduïda al català directament del turc per Xavier Gaillard Pla.

Sönmez crea un personatge que és com un «full en blanc». El protagonista es desperta amb el so de telèfon al seu pis, però no sap ni on és ni qui és. Com si allò que experimenta fos part «del somni d'algú que dorm al pis del costat», diuen les primeres línies del text.

No és un futbolista, sinó un músic, el protagonista —que segurament s'hauria pogut delir per les ficcions d'un Borges, però les circumstàncies en què viu l'obliguen a viure fermament ancorat en la realitat més directa. La possibilitat d'escapar gràcies a les construccions mentals està aquí directament anul·lada. Tot i que la realitat sembla amable, no hi ha cap recer. Aquest home lluita amb ell mateix amb tanta intensitat que descobreix que no hi ha cap casa amb la teulada prou protectora, cap racó prou aïllat. És impossible ser «només» el somni d'algú altre. La realitat crua, dura, implacable, el busca i troba també dins dels somnis.

L'estat d'amnèsia que pateix Boratin no és un escut contra la responsabilitat. Tot i que ha perdut la memòria, el protagonista no pot preservar la innocència primordial com si hagués reascut en un món nou. El món dins del qual ha despertat és el mateix de sempre. El fet que l'hagi de redescobrir fa que sigui cada cop més conscient de la teranyina de relacions que l'encerclen i com no pot escapar enlloc.

Quan era membre del jurat d'un premi literari a Turquia, Sönmez es va adonar, astorat, que més de la meitat dels manuscrits presentats contenien el motiu d'un desencís vital definitiu. Es va dir que no podia pas ser una casualitat. I no ho és. Tant a Turquia com aquí, l'angoixa s'ha instal·lat dins nostre: en un món suposadament tan lliure, veiem i comprovem cada dia que la teranyina existeix, que estem atrapats dins dels cercles concèntrics teixits amb un fil de dependències i de fidelitats —i no sabem trobar la manera d'allunyar-nos ni de les inèrcies més quotidianes.

Després d'un concert, Boratin tornava cap a casa, i el taxi es va quedar aturat al mig del pont del Bòsfor a

causa d'un accident de trànsit. Mentre el taxista sortia a veure què passava, el client silenciós va sortir a fora, va pujar a la barana, va obrir els braços en forma de creu i es va precipitar al buit, cap a l'aigua, com si busqués de nou la seguretat del ventre matern.

El músic va sobreviure a aquest salt des de les altures i en tot el llibre no aconsegueix trobar cap explicació de per què, de fet, hauria volgut aquest final. El dilema és kafkià perquè, igual com en el cas del solitari de Praga, aquí les parets i la intimitat no el protegeixen simplement de res. La realitat entra per totes les escletxes, assetja l'individu, en disposa de la ment i el belluga com si fos un titella suspès d'uns fils invisibles.

A *Laberint* no es tracta, doncs, d'una fugida, sinó d'una reconquesta. Aquest heroi lluita per retornar-nos la llibertat, a tots. La llibertat de pensament, la capacitat de pensar-se sense haver d'emprendre sempre el mateix camí per tornar a casa. Burhan Sönmez ha creat un llibre en què tota l'estona ens hem de preguntar per

què penso com penso? I també, és clar, què puc fer per esquivar les inèrcies que han provocat tant de dolor? El desassossec que sento, és només meu o afecta els altres? És cert que hem estat expulsats de la realitat dins de la qual, de fet, vivim?

He comparat el músic de Sönmez amb un futbolista perquè les dues professions estan emparentades per la necessitat d'una presència plena. Mentre dura l'espectacle, el temps s'atura. Un partit o un concert ens regalen un interval màgic sense ni passat ni futur, i per algun instants, quan ens sentim «com un full en blanc», potser sembla com si tot el que ens preocupa es pogués reescriure de nou.

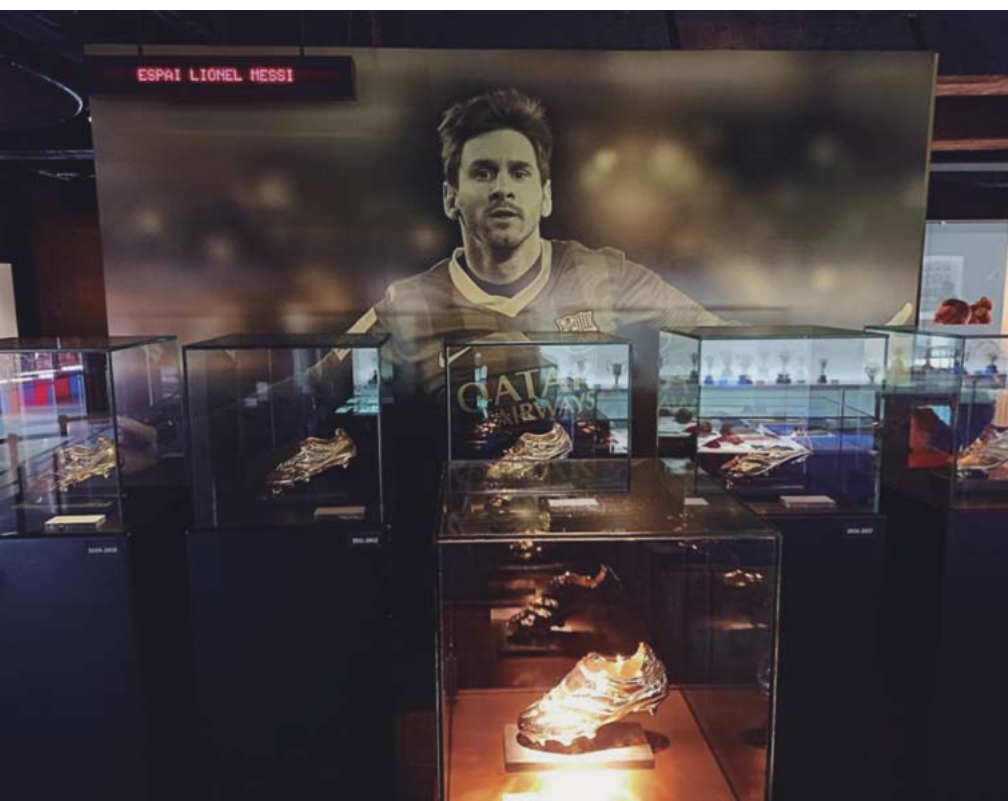
La novel·la de Sönmez és com una fotografia instantània: acompanyem la quotidianitat d'un personatge, Boratin, durant poques setmanes i això és tot. Però com en algunes rares fotografies, la trama visible és l'entrada a tot allò que no veiem, però que determina i condiciona la imatge. A través d'una realitat concreta i molt pròxima, a través del dia a dia d'una

gran ciutat, d'una ciutat qualsevol podríem dir, traspua el que hi ha al darrere. Què condiciona i determina, doncs, la vida que vivim?

Potser la manera més sàvia de llegir aquest llibre és començar pel final i llegir amb paciència la cronologia que l'autor ha confeccionat per emmarcar l'abast del seu relat. Amb aquesta preparació, llegirem la narració atents a la «profunditat del camp» i observarem no només allò que està enfocat al primer pla, sinó com les accions del protagonista reverberen al llarg dels segles. Tot importa aquí, des de la invenció del mirall fins als fets a la plaça Taksim, des de la mort voluntària del cantant Yavuz Çetin fins a la invenció de clepsidra —el primer estri capaç de mesurar el pas del temps que coneixem— per part de Plató.

Després de l'incident al pont de Bòsfor que pateix el protagonista, la narració es proposa «crear una persona a partir tan sols d'una costella trencada» (13). La referència bíblica no és pas casual, com demostra un objecte *kitsch* que es troba en un dels prestatges del pis llogat i que Boratin observa amb insistència. És una reproducció de la *Pietà* de Miquel Àngel. Què fa una estatueta com aquesta al bell mig d'Istanbul? La propietària és grega, apunta el narrador com de passada, i encara que aquest detall potser ens acostia al món cristià, fins a l'apostòlica Roma hi hauria un llarg camí. Algú va fer simplement el viatge turístic a la ciutat eterna i es va emportar un record que cap a la butxaca?

Boratin observa aquesta reproducció barata com si fos davant mateix de la imponent peça de marbre de l'escultor renaixentista, amb aquella sensació que el cos de Crist és a punt de caure i fa el gest instintiu —que tantes persones hauran descrit— de voler ajudar-lo a sostenir. És més, comprèn el dolor de la mare com si els fets haguessin passat ara, aquí. Ignora, oblida a consciència, el lapse de dos mil anys. I també és evident que l'autor del llibre, Burhan Sönmez, obvia conscientment totes fronteres siguin polítiques o religioses, lingüístiques o econòmiques. Per

L'espai Lionel Messi al Museu del FC Barcelona. Fotografia: Wikipedia

l'autor d'aquest llibre només hi ha una sola humanitat. El dolor d'una mare que ha sobreviscut el fill és part de l'actualitat. La noieta gairebé adolescent que tragina el fill d'un carrer empolsat a l'altre, fugida d'una guerra «qualsevol», irromp un bell dia a la realitat de Boratin i confronta el protagonista amb la seva fràgil presència. Però el músic amnèsic no sap, de fet, establir un vincle directe entre la noia i la tradició que ha estat sacralitzada. L'estàtua a la basílica de Sant Pere és un monument, la noia asseguda a la vorera només una nosa. Què necessitem fer per ser capaços de comparar les dues situacions? Com podem re-aprendre el gest de tendresa? Què ens ho impedeix?

Si hi ha alguna possibilitat d'eternitat, llavors aquesta possibilitat és dins la memòria de la humanitat sencera. La nostra capacitat de comunicació, el desig de conèixer i de crear, les ganes de saber, la necessitat de recordar són l'única possibilitat de pensar-nos més enllà de l'estricta mesura d'una vida humana. Cada individu, cadascú de nosaltres, és aquest punt quiet enmig de l'univers, som la baula que sosté tot l'edifici, si és que tenim la voluntat de formar part d'aquesta teranyina tan immensa. Boratin, en un moment de les llargues nits d'insomni, descargola la tapadora del despertador i s'embadaleix davant el funcionament de les rodetes dentades. Sembla com si el tic-tac del rellotge hagués atrapat totes les veus que hagin poblat mai la terra, com si el temps mateix hagués estat contingut en una capseta metàl·lica. I llavors, de cop, se sent un brunzit estrany que indica que ni la precisió suïssa pot col·locar totes les peces al lloc corresponent...

Gràcies a l'àgil traducció de Xavier Gaillard podem descobrir un altra al·legoria que domina el llibre i que hauria pogut quedar oculta en una traducció més domesticadora. Gaillard té el sentit afilat per mantenir visibles les expressions que no necessàriament ens han de dir res d'entrada i ens ajuda a aprendre el que encara no sabíem. Així he hagut de buscar a l'Internet què volia dir ex-

«No tinc ni interior ni exterior» diu al principi de la novel·la Boratin i és que la realitat dins la qual vivim cada cop més s'assembla a la cinta de Möbius, una superfície d'una sola cara, d'un sol contorn. Totes les categories que eren fermes es desdibuixen i cal redefinir-les de nou.

actament un «simit». Es tracta d'una barra de pa, però unida pels dos costats, així que el pa que es consumeix a diari a Turquia té forma d'un cercle tancat. El fet que porti llavors de sèsam i altres detalls culinaris no tenen massa importància per al valor poètic de la imatge, però la forma del pa sí.

La linealitat del temps cronològic ens ha portat la Modernitat, perquè ser modern vol dir creure que mai no podem tornar a un mateix lloc. La conseqüència directa d'aquesta concepció del temps és que no importa la devastació produïda, els danys infligits: el temps és un sinònim de progrés i el corrent temporal és com un vent que sempre ens allunya del lloc de la catàstrofe, ens impulsa cap endavant, cap a un futur encara més pròsper.

Boratin ha hagut de saltar des d'un pont ben alt, ha hagut de posat la vida en risc, per adonar-se de quina forma té el pa que menja cada dia. La forma circular, però, no significa una concepció arcaica de l'etern retorn; la conclusió és ben diferent. El temps té forma d'un simit perquè l'oblit ja no pot ser sinònim de progrés. Hem d'aprendre a mirar enrere.

NEHIRCE NO EXISTEIX

Una altra recerca que m'he vist obligada a fer a causa de la lectura de *Laberint* és voler comprovar on es troba el poble natal del protagonista, Nehirce. Esperava trobar alguna al·lusió al poblet en el qual va néixer Sönmez l'any 1965, a prop d'Ankara, a Anatòlia, on va créixer en el si d'un entorn kurd. Però no, no ha estat així. No només he pogut comprovar que el poble al qual Boratin vol tornar no existeix en cap mapa, sinó que m'he trobat amb el somriure entremaliat de l'autor que en un article comentava que els seus

lectors sempre troben tots sols tots aquesta mena de detalls i més coses encara.

Heus aquí la meva aventura digital a la recerca d'aquest poble imaginari que es va repetint al llarg del llibre com una (impossible) promesa. Els traductors automàtics que he pogut consultar m'han traduït la paraula turca «nehirce» a tot un seguit d'idiomes que puc entendre més o menys com «a la vora del riu». I també he trobat un hotel a Istanbul, al barri de Kagitane, amb aquest nom. Aquí ha començat un d'aquells viatges obsessius que només pot atrapar algú que com jo mateixa no sap abandonar els paisatges de paper. Hi ha un riu a prop de l'hotel i prou a la vora també de l'autopista urbana D-1 que condueix directament al pont sobre el Bòsfor. Llavors volia esbrinar on neix aquest riu que dona el nom al barri. És un filet estret de blau sobre el mapa, que desguassa en una de les puntes del Corn d'Or, que, com és ben sabut, crea aquell estuari de la mar de Màrmara, on es troba la vella Istanbul com si fos una illa suspesa al mig de la boira, alhora irreal i brutalment present als llibres de Sönmez. I així anava dibuixant els revolts del riu amb el ratolí, resseguint les línies d'un mapa digital —fins que m'he perdut.

Haver-me perdut enmig d'un mapa de paisatges desconeguts m'ha fet el llibre de Burhan Sönmez encara tan més colpidor. He comprès, gràcies al fet de no haver pogut introduir-me al país com un espia armat amb les tecnologies digitals, l'esforç que ha suposat per a l'autor escriure aquest llibre. Istanbul ja no era una imatge de postal, sinó una ciutat amb barris de blocs de pisos per a obrers i els parcs esquistats que aviat potser quedaran

substituïts pel simulacre de la realitat, per enormes centres comercials dins dels quals cap home no té ombra, on ningú no sent fred ni pateix calor. «No tinc ni interior ni exterior» diu al principi de la novel·la Boratin i és que la realitat dins la qual vivim cada cop més s'assembla a la cinta de Möbius, una superfície d'una sola cara, d'un sol contorn. Totes les categories que eren fermes es desdibuixen i cal redefinir-les de nou.

Per què els esports són un espai d'evasió tan influent? Que el «camp clos» —la referència medieval és volguda— del terreny de joc sigui el substitut de les guerres sagnants és una explicació potser massa fàcil. El joc guiat per unes regles segures, i programat per un interval acotat fins a mil·lèsimes de segon, ens allibera de l'atzar, de la impossibilitat de controlar una vida imprevisible i capritxosa. Mentre dura el partit, les possibilitats són totes previstes. Guanyar, perdre o empatar són els únics resultats possibles. El joc es clou sense matisos ni incerteses, el *fair play* ens allibera de la consciència que en la vida no controlem res i que tot el que posem es pot ensorrar en un instant. Les regles de la realitat no són només arbitràries, sinó del tot incertes.

El 1996, en una ràtzia policial, Sönmez va ser malferit i va haver de passar per un llarg procés de rehabilitació. L'experiència de l'amnèsia temporal, el dolor crònic i les nit d'insomni que creen la sensació del buit són, doncs, una experiència autobiogràfica. Però en lloc d'haver pouat en la ràbia i el ressentiment, *Laberint* ens regala la bellesa «com si fos l'estat més pur de la veritat».

Reconquerir el món que ens ha estat pres, tornar a viure conscients de la realitat, com persones que s'ocupen del seu entorn, no es pot aconseguir amb les ganes de reescriure la història modificant el passat ni ens podem instal·lar per sempre més en el present únic de l'espectacle. «És grotesc que avui dia un polític es cregui sultà», etziba Boratin a un grup de joves admiradors que el coneixien de quan encara era un cantant famós. I ho és, de grotesc, voler esborrar el que hi ha hagut i pensar el passat com una crònica de gestes que confirmen i celebren la grandesa.

No ens podem estalviar cap tragèdia si no volem ser expulsats del nostre propi present. Als racons de les grans ciutats, els nois públics maltracten un gatet indefens, ara i sempre. En aquesta novel·la es repeteix l'estremidosa escena de *Mar* de Blai Bonet i el més desolador és pensar que no sabrem evitar mai aquest cercle viciós. A les pàgines d'aquesta novel·la hi ha un niu de colom a la barana d'un balcó amb vistes sobre el mar. Els ous potser els ha destrossat la parella reproductora mateixa, potser eren buits, potser no hi havia vida a dins, consola a Boratin la germana que viu al Nehirce inexistent. I ell que s'havia alegrat d'una vida que ha brotat tan a prop seu! Recordareu la Colometa-Natàlia de Rodoreda que s'havia pres el temps per sacsejar d'un a un els ous del colomar del marit. Són imatges de guerres i repressió que no podem ignorar, perquè són sempre massa a prop.

El paisatge canviat i incert de la vida com a tal té el seu contrast en

aquesta fugissera fermesa dels jocs esportius: durant un partit, el món té regles i el joc és just; quina fantasia tan bella. El fet que ni tan sols Lionel Messi hagi pogut evitar ser esborrat per les ones de l'oceà de l'oblit demostra que no venerem pas una gesta concreta, sinó la capacitat d'un personatge d'envair el present i ocupar tots els racons de les cròniques d'actualitat. Les victòries èpiques d'un futbolista fan oblidar que el temps corre. L'espectador es pot embriagar amb la idea que som aquí sense passat ni futur, alliberats del pes del temps.

Si no volem quedar atrapat en un simulacre de realitat, si no volem substituir els parcs amb centres comercials i les relacions d'amistat amb la veneració de cantants famosos, cal que ens calcem les botes de Boratin. Cal re-aprendre a trobar el camí de casa agafant un carrer desconegut, cal desmuntar la carcassa d'un rellotge, deixar el niu d'ocells abandonat tal com està, sense voler intervenir, cal esperar pacientment en una estació de tren abandonada que comenci la pluja. L'estació de Haydar Paixà es troba a la riba del costat asiàtic del Bòsfor i els trens que hi sortien portaven els passatgers «a Bagdad, a milers de quilòmetres» va explicar Burhan Sönmez en una conversa amb Josep M. Muñoz, publicada al número 457 de *L'Avenç*. Des de la porta de l'estació estant, Europa queda davant dels ulls. Atrevim-nos a fer el que ha fet Boratin, entrar als carrers que coneixem, visitar el passat que ens pertany, amb una nova sensibilitat, amb un sentit de la responsabilitat més compromès. ■

Dolors Monserdà, novel·lista del tombant de segle i referent de la narrativa d'autora. NEUS REAL i El català no està «greument amenaçat». Una crítica tècnica de l'alarmisme lingüístic a propòsit d'*El futur del català depèn de tu*. ALBERT BRANCHADELL i Pompeu Fabra i la política: més mots subscrits (1931), idiògrafs (1932, 1934) i reportats (1934). JORDI GINEBRA i La vida (no) imita el cubisme. Notes per a (re)lligir *Els angles morts* de Borja Bagunyà. JORDI MARRUGAT i *La pell freda*, un far del fantàstic català. MARC PASTOR i Vintge al fons de la incomprensió i l'esperança. ANNA BALLBONA Neguïts de llengua: crear consciència, promoure actituds, assumir responsabilitats. MAR MASSANELL i MESSALLES

INFORMACIÓ I SUBSCRIPCIONS
www.lavenc.cat - elsmargescat@gmail.com i en format digital a www.iquosc.cat